RSV Skatteekonomiska meddelanden. Nr 33
Skatteavdelningen 2003-03-11
Utvärderingsenheten
Annika Persson

Beslut under risk och osäkerhet. Kan prospect theory tillföra något i riskvärderingen?

”Matematik är förvisso komplicerat, men ändå inte tillräckligt komplicerat för att spegla den grundläggande motsägelsefulla, dialektala naturen hos mänskliga, personliga och sociala ting. Formeln "inkonsekvens = fel" slår ut matematiken som allmänt språk för social forskning såvida vi inte antar att hela det mänskliga företaget är ett stort fel.”

Johan Galtung (norsk sociolog och fredsforskare)

Sammanfattning

Studier i USA har visat att personer som har ett underuttag av källskatt i samband med att de ska fylla i sin deklarationsblankett fuskar mer än personer som är berättigade att få skatt tillbaka. Resultatet håller oberoende av storleken på över-/underuttaget av preliminärskatt, inkomstnivå och inkomstkälla.

Utifrån empiriskt material avseende FD-deklaranter har vi funnit stöd för det i USA observerade fuskbeteendet även i Sverige. Det är vanligare med avdragsyrkande (avdraget för övriga utgifter under inkomst av tjänst) bland personer som måste betala in skatt (underuttagsgruppen) än bland personer som ska få skatt tillbaka. Detta kan vara en indikation på att underuttagsgruppen chansar med tvivelaktiga avdrag i större utsträckning. Vi har undersökt också om felförekomsten *faktiskt* är högre i underuttagsgruppen. Undersökningen visade att felandelen faktiskt är högre i underuttags-gruppen.

En annan iakttagelse är att restförda löntagare är något mindre benägna att chansa med avdragsyrkanden än andra löntagare. Förklaringen kan finnas i att restförda personer har mindre att vinna på att chansa med yrkanden eftersom kronofogden kan komma att vara den som tillgodogör sig utdelningen av chansyrkandet. Då blir chansyrkanden inte i samma utsträckning värda risken. Restförda löntagare är en speciell grupp av socialt utsatta så det kan sannolikt även finnas andra förklaringar.

En iakttagelse, som gjorts i Gävleregionen i samband med ett kontrollprojekt inriktat mot avdraget för övriga utgifter, är att yngre låter bli att besvara myndighetens förfrågningar i högre grad än de äldre. Vi tolkar denna lägre svarsfrekvens snarare som ålderskulturellt betingad än som uttryck för att yngre i högre grad yrkar avdrag som helt saknar fog.

Det finns olika teoretiska modeller som försöker förklara skattskyldigas val att fuska eller inte i fall av risk och osäkerhet. I meddelandet beskrivs en sådan modell benämnd ”prospect theory” (belönad med nobelpriset i ekonomi 2002). Prospect theory bygger på föreställningen att personer inte alltid uppför sig rationellt när det gäller beslut under risk och osäkerhet. Det finns återkommande avvikelser från ett rationellt beteende som drivs av psykologiska faktorer och som påverkar personers val och beslut. Prospect theory pekar i korthet på att *man är beredd att ta större risker för att undvika det man upplever som en förlust än för att göra det som uppfattas som en vinst*. Iakttagelserna avseende FD-deklaranterna skulle med terminologin i prospect theory kunna förklaras med att de skattskyldiga när de fyller i sin deklaration upplever ett underuttag som en ”förlust” och ett överuttag som en ”vinst” vilket enligt prospect theory gör grupperna olika riskbenägna. Men det kan också vara så att egenskapen att ”vara dålig prelskattebetalare” och egenskapen ”förhöjd benägenhet att skattefuska” följs åt och behöver ingen extra förklaring i termer av vinst-/förlust-upplevelser.

Vissa slutsatser kan dras som kan ha betydelse för skatteförvaltningens riskvärderingsmodeller.
En är att preliminärskattesituationen kan vara till hjälp i identifieringen av skattskyldiga med förhöjd risk för fusk. En annan slutsats efter genomgången av prospect theory är att riskmodellerna - utöver faktorer som återger det faktiska läget vid en viss tidpunkt – också bör fånga upp *riktningen*. Utvecklingen över tiden av vissa ekonomiska mått bör ingå som egna komponenter i riskanalysen.
En avslutande reflektion är att det är bra med viss osäkerhet kring de faktiska riskerna. Sett i detta perspektiv är det tveksamt att marknadsföra skatteförvaltningens kontrollresultat och kontrollplaner på ett så exakt och lättsmält sätt att personer, företag och skatterådgivare vet precis vad vi gör och hur vi lyckas/misslyckas. Det är en balansgång mellan att mer allmänt tala om att det faktiskt finns risker och samtidigt undvika att bli alltför precisa vari riskerna består och hur stora de är.

Innehåll:

1 BAKGRUND OCH SYFTE 4

2 VAD ÄR PROSPECT THEORY? 4

2.1 Från modeller baserade på rationalitet till modeller med psykologiska inslag 4

2.2 Vad karaktäriserar prospect theory? 5
I PT definieras vinst och förlust i förhållande till en nollpunkt som återspeglar upplevd status quo 5
Förluster och vinster värderas efter olika skalor 6
Begreppet beslutsvikt ersätter sannolikhet 7
Valet av referenspunkt viktigt – begreppet ”framing” 8
Betydelsen av tidigare utfall 9

2.3 Grupptillhörighet ”local status” - en alternativ förklaringsmodell 9

3 VAD SÄGER STUDIER OCH EXPERIMENT I UTLANDET OM PT-MODELLENS RELEVANS? 10

3.1 Samband mellan under- och överuttag av preliminärskatt och skattefusk i USA 10

3.2 Experimentella PT-ansatser inom skatteområdet 12

4 STILISERAT EXEMPEL FRÅN SKATTENS VÄRLD 13

4.1 Beteendet hos sex personer i olika situationer 13

4.2 Operationalisering till storheter som kan fångas i GIN-Skatt 14

4.3 Överkurs - saldot som mätare på vad man själv betalat in innan deklarationen ska fyllas i 16

5 TILLÄMPNING AV TEORIN PÅ SVENSKA DATA 17

5.1 Studie 1: Alla som gjorde avdrag för övriga utgifter vid tax-01 17
Är restförda FD-deklaranter mer riskbenägna än andra FD-deklaranter? 20

5.2 Studie 2: Applicerat på Borlängekartläggningen 21

5.3 Massutskicken i Borlänge 24

6 RELEVANSEN AV PT I SKATTEFÖRVALTNINGENS RISKANALYSER ... 25
Underuttag av preliminärskatt – en riskindikator 25
Kan ekonomiska mått på utvecklingen över tiden ge större träffsäkerhet i riskbedömningarna? 26
Marknadsföring av skatteförvaltningens resultat får inte bli för bra - lite osäkerhet är bra 27
Inte förhöja preliminärskatteuttaget – dagens policy den bästa i längden 27

1 Bakgrund och syfte

Skattefelet i Sverige har uppskattats till 100 miljarder kr motsvarande ca 8% av de totala skatteinkomsterna. Omfattningen av fusket och dess konsekvenser gör det viktigt att få grepp om och förstå orsakerna till fusket. Från den skattskyldiges synvinkel finns vinster att göra genom fusk men fusket har också olika typer av kostnader. Det finns olika modeller som försöker förklara skattskyldigas val att fuska eller inte i fall av risk och osäkerhet. En sådan modell är prospect theory.

Prospect Theory (PT) bygger på föreställningen att personer inte alltid uppför sig rationellt när det gäller beslut under risk och osäkerhet. Det finns återkommande avvikelser från ett rationellt beteende som drivs av psykologiska faktorer och som påverkar personers val och beslut. PT pekar i korthet på att man är beredd att ta större risker för att undvika det man upplever som en förlust än för att göra det som uppfattas som en vinst. Teorin har relevans i en rad sammanhang t.ex. vid analyser av hur folk beter sig vid upp- och nedgångar på börsen och vid investeringsbeslut. Teorin har också tillämpats på flyktingfrågor, val mellan olika medicinska behandlingar, klimatfrågor och internationella konfliktsituationer. Men teorin kan också tänkas ha relevans för beslutssituationer som uppkommer inom skatteområdet.

I USA har PT tillämpats på källskatteområdet. De amerikanska studierna antyder att det existerar ett källskattefenomen som innebär att skattskyldiga, som ska fylla i sin deklarationsblankett och därvid upptäcker att de har skatt att betala utöver redan inbetald preliminärskatt, fuskar mer än skattskyldiga som är berättigade att få skatt tillbaka. Denna skillnad i beteende skulle kunna förklaras med PT. Vi kommer att undersöka om vi kan finna stöd för källskattefenomenet även i Sverige.

Först *beskrivs innebörden av PT* (avsnitt 2) Därefter återges vilka belägg man i *utländska studier* tycker sig ha för teorin utifrån empiriska tillämpningar och olika experiment (avsnitt 3). Vi studerar sedan om det går att finna belägg för källskattefenomenet i Sverige. Med ett *stiliserat exempel* (avsnitt 4) förklarar vi vad testet syftar att förklara. Därefter genomförs en undersökning (avsnitt 5) på *empiriskt material*. Avslutningsvis (avsnitt 6) diskuteras *vad PT kan tillföra i skatteförvaltningens riskanalyser*.

I arbetet med detta Skatteekonomiska meddelande har utvärderingsenheten samarbetat med Skattemyndigheten i Gävle. Skattemyndigheten i Malmö har konsulterats angående jämkningar. Meddelandet har författats av Annika Persson vid RSV:s utvärderingsenhet. Håkan Malmer vid utvärderingsenheten har bidragit med stöd och synpunkter.

2 Vad är prospect theory?

2.1 Från modeller baserade på rationalitet till modeller med psykologiska inslag

Traditionell ekonomisk teori bygger på tankegången att en skattskyldig fattar rationella ekonomiska beslut och väljer det beslut som ”maximerar den egna förväntade nyttan” (rational choice theory; nyttomaximeringsmodeller) ofta uttryckt i termer av förmögenhetsställning. Ur dessa tankegångar har vuxit fram modeller som beaktar sannolikheten för upptäckt av skattefusk och konsekvenserna därav (Allingham, Sandmo, 1972). Dessa

modeller behandlar beslutsfattandet under risk som närmast en matematisk kalkyl grundad på faktiska sannolikheter för att vissa händelser ska inträffa. Man väljer det alternativ som ger högst förväntat värde. Detta alternativ är det som framstår som bästa val oberoende av individens förmögenhetsställning. Och vet man inte de faktiska sannolikheterna görs en realistisk uppskattning av dem (utan känslomässiga inslag). Men modellerna har haft svårt att förklara det faktiska beteendet. Teorin är för snäv; i verkligheten handlar det om genuint osäkra situationer. De skattskyldiga beter sig inte alltid på sätt som kan förväntas av ekonomiskt rationella aktörer.[1]

En annan forskningslinje har försökt komma vidare och öka förståelsen för orationella beslut genom att integrera insikter från psykologisk forskning i den ekonomiska analysen. En förgrundsgestalt är Herbert Simon (professor i psykologi och datorvetenskap, nobelpris 1978). Simons forskning handlade bland annat om att människan inte har resurser att fatta helt rationella beslut utan måste förenkla beslutsprocessen på olika sätt. Två andra huvudpersoner är psykologerna Daniel Kahneman och Amos Tversky som kan sägas ha fortsatt och utvecklat hur man gör dessa förenklingar. Deras forskning gäller beslut under risk och osäkerhet och går under beteckningen prospect theory. PT gör gällande att samma uppsättning av kostnad/intäkter kan värderas olika av beslutsfattare beroende på sättet de beskrivs. I rationell choice theory har däremot sättet att beskriva ett beslut ingen betydelse för beslutsfattandet – det är slutläget som avgör.

Kahneman och Tversky har visat att människors bedömning och beslutsfattande också styrs av psykologiska faktorer som perception, känslor, attityder och tidigare erfarenheter. Människor har problem med att handskas med komplexa beslutssituationer där det är svårt att förutse resultatet av olika beslut. I stället för att rationellt analysera alla tillgängliga fakta använder vi gärna enkla tumregler och drar långtgående slutsatser av enstaka händelser. Kahnemans och Tverskys forskning pekar på att personer som ska fatta en serie beslut verkar grunda varje beslut på hur de uppfattar beslutens vinster och förluster tagna var för sig, snarare än på beslutens konsekvenser för deras slutliga förmögenhet. Flertalet verkar ha en starkare motvilja mot förluster än de har förkärlek för vinster av samma storlek. Detta är resultat som står i strid med den traditionella nyttomaximeringsteorin.

Kahneman och Tversky utvecklade PT för snart tjugofem år sedan (1979, 1981). Kahneman tilldelades år 2002 nobelpriset i ekonomi.[2] Teorin utvecklades för valsituationer (prospects) med olika utfall (pengar, liv) och risker. PT pekar i korthet på att man är beredd att ta större risker för att undvika en förlust än för att göra en vinst.

2.2 Vad karaktäriserar prospect theory?

I PT definieras vinst och förlust i förhållande till en nollpunkt som återspeglar upplevd status quo

I den rationella nyttoteorin väljer man vid risk och osäkerhet det beslut som förväntas ge högst värde på nyttan (ofta definierat som nettotillgångar) efter beslutet. Det spelar ingen roll

[1] Se även redovisning av professor Ernst Fehr:s forskning i ”Om tillämpningen av skattetillägg och skattekontrollens preventiva effekt” (RSV Rapport 2002:14 avsnitt 2.5).

[2] Kahneman delade nobelpriset med Vernon Smith. Tversky har dött så han fick inget. Smith fick priset för att han förde in kontrollerade laboratorieexperiment som en del i den ekonomiska forskningen. Smith har främst sysslat med prisbildning. Kontrollerade experiment är ett vanligt inslag också inom PT. (Smith var mannen som vid nobelfestligheterna i Stockholm uppträdde med jättelång hästsvans och fingrarna fulla av ringar).

hur utgångsläget var definierat – det är maximal förväntad nytta (absolutvärdet) i slutläget som styr besluten. I PT används istället för nytta begreppet ”värde” (value) som definieras i termer av vinst och förlust i förhållande till en referenspunkt som ges värdet noll. Valet av nollpunkt är viktig eftersom värdefunktionen i PT har olika form för vinster och förluster. PT:s synsätt med vinster/förluster motiveras av att människors sinnen är mera anpassade till att uppfatta förändringar/skillnader i förhållande till ett utgångsläge än absoluta värden.

Förluster och vinster värderas efter olika skalor

Figuren nedan återger en hypotetisk värdefunktion som PT tillskriver aktörerna. Värdefunktionen är S-formad. Eftersom värdefunktionen är avsevärt brantare för förluster än för vinster framstår förluster av viss storlek som värdemässigt större än en beloppsmässigt lika stor vinst (jfr figuren nedan där en förlust/vinst på 500 dollar markerats).

Figur 1 Den S-formade värdefunktion i Prospect theory

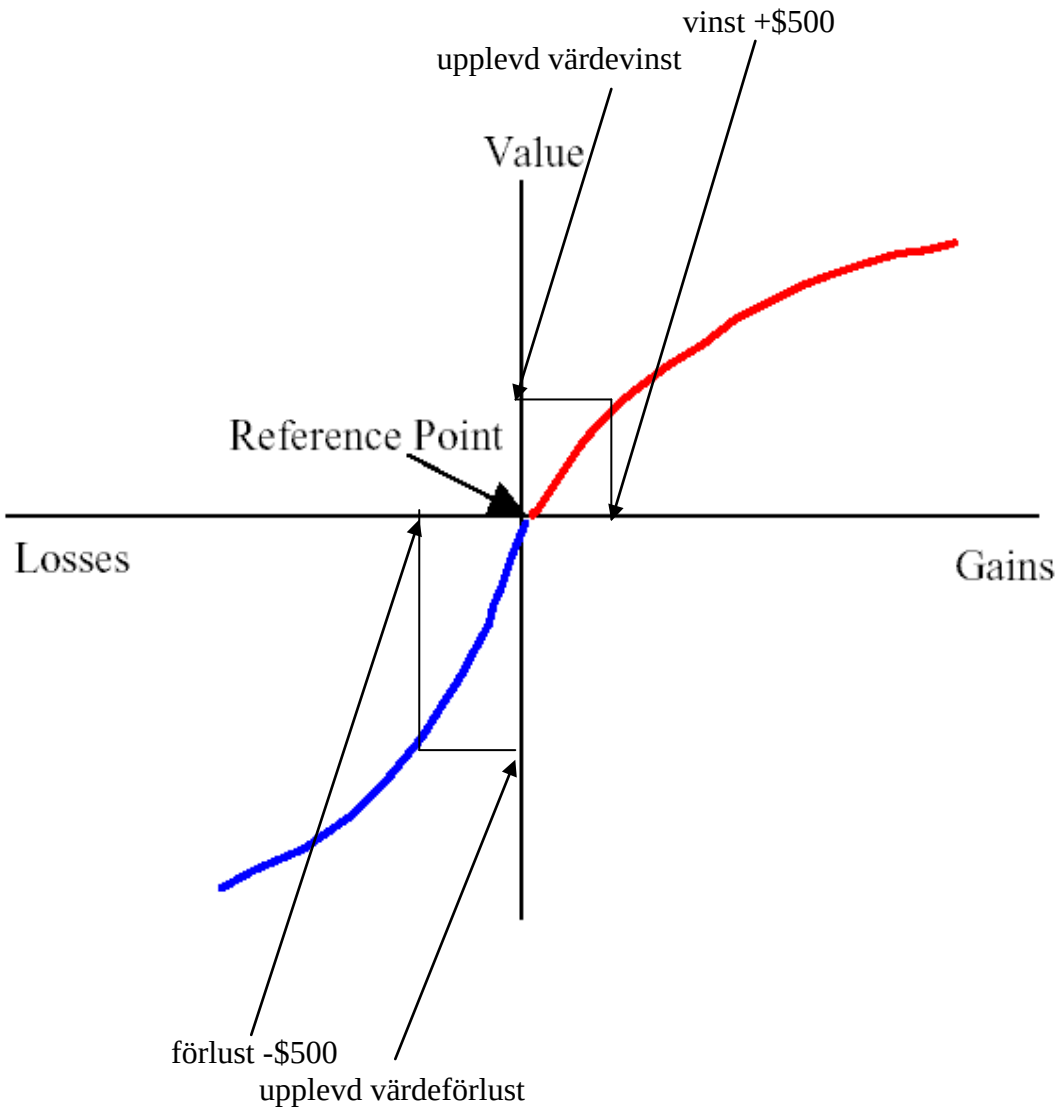

Källa: Kahneman, Tversky (1981).

Kurvans utseende kan förklara varför individer är beredda att ta större risker för att undvika förluster än för att göra vinster. Om man befinner sig långt ned på förlustkurvan (där kurvan

planar ut) leder en ytterligare förlust inte till någon stor värdeförlust. Men jämförbara vinster i detta förlustläge leder till stor ökning av värdet (man klättrar uppför den branta delen av förlustkurvan). En person är i detta läge villig att riskera små förluster för chansen att skaffa sig stora värdevinster. Kurvans form i vinstområdet innebär att värdet av en vinst har avtagande marginalvärde. Man har mindre att vinna på att ta risker och blir därför mindre riksbenägen.

Empiriska studier visar att folk tenderar att värdera ett föremål högre när de äger det än när de inte gör det. Man vill inte skiljas från ett förmål man äger även om man får avsevärt mer betalt än man själv betalade när man köpte in föremålet. Denna ”ägandeeffekt” (endowment effect) kan förstärka motviljan mot att ta risker.

Empiriska studier visar också att man tenderar övervärdera utfall som är säkra jämfört med utfall som endast är sannolika. Denna s.k. säkerhetseffekt (certainty effect) förstärker tendensen till riskobenägenhet vid vinster och riskbenägenhet vid förluster. Exempelvis visar experiment att om man ställs inför valet mellan en säker vinst på 1000 kr och en 50%-chans att vinna 2000 kr så blir man riskobenägen och väljer den säkra tusenlappen[3]. Ställs man däremot inför valet mellan en säker förlust på 1000 kr eller 50-% risk att förlora 2000 kr blir man riskbenägen och väljer hellre risken att med 50% sannolikhet förlora 2000 kr.

Begreppet beslutsvikt ersätter sannolikhet

I modeller som bygger på individer som rationella beslutsfattare utgår besluten från en värdering som bygger på sannolikheten för ett visst utfall och konsekvenserna av detta i de fall det inträffar. Det antas således att sannolikheten är känd för beslutsfattaren (eller om den inte är känd så försöker han objektivt uppskatta den efter bästa förmåga utifrån den information han kan få fram s.k. subjektiv sannolikhet). Empirisk forskning visar att individer i praktiken inte reagerar på sannolikheter på detta sätt. Det finns en systematik som innebär att individer

- vid låga sannolikheter (under 10-15%) tenderar överskatta sannolikheten för händelsen
- vid medelmåttliga/högre sannolikheter underskattar man sannolikheten för händelsen.

I PT görs en subjektiv översättning av sannolikheter till psykologiskt värderade ”beslutsvikter”. Beslutsvikterna visar hur man värderar riskfyllda val.

[3] Experiment visar att många tom hellre väljer den säkra tusenlappen än 60%-chans att vinna 2000 kr.

Figur 2 Hypotetisk funktion för sambandet mellan sannolikhet och beslutsvikt i Prospect theory

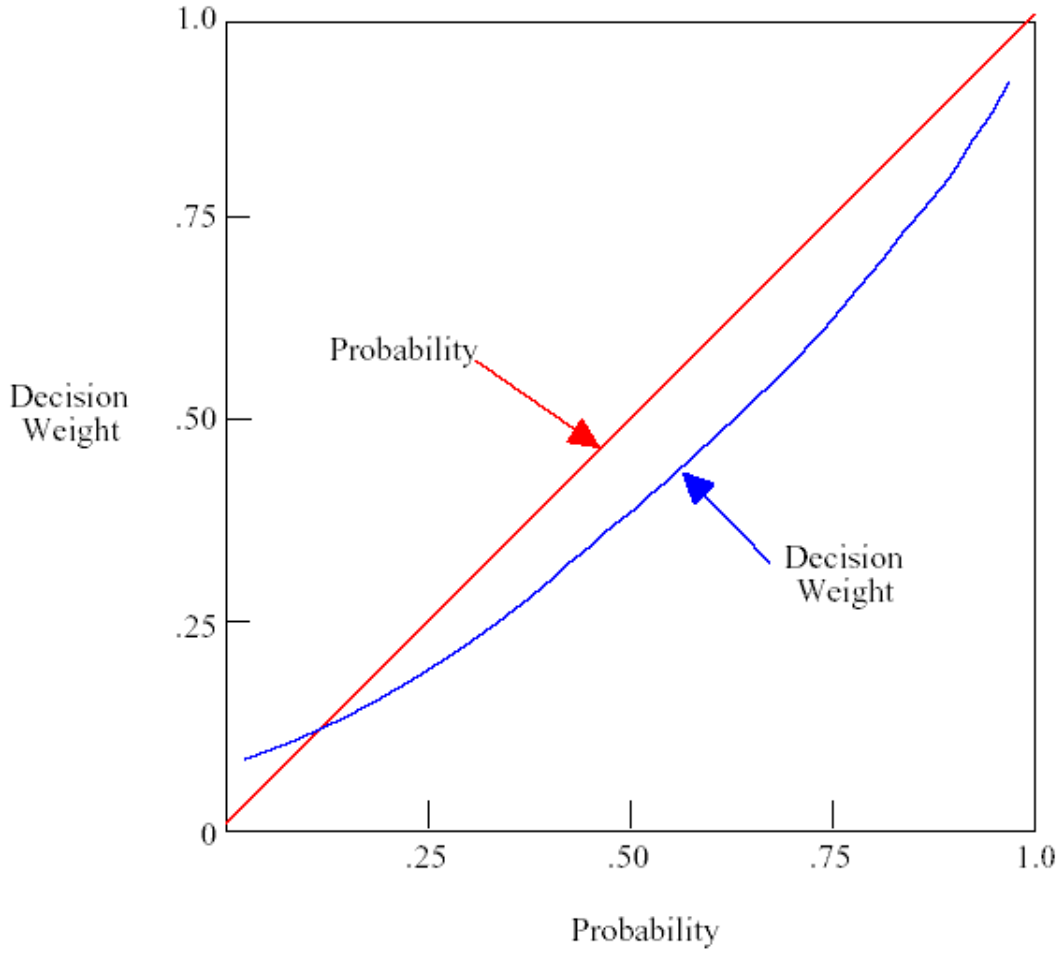

Valet av referenspunkt viktigt – begreppet ”framing”

Referenspunkten är en jämförelsepunkt – en ”benchmark” man väljer för sina jämförelser. Jämförelsepunkten kan väljas på olika sätt. Det är som att se en sak ur olika synvinklar och valet av synvinkel kan vara betydelsefullt. Det kan liknas vid att se två intilliggande berg ur olika vinklar. I ena vinkeln är berg 1 högst och i andra vinkeln berg 2. Men objektivt sett finns det ett berg som är högst. Ett annat exempel är de olika känslor som väcks när samma whiskeyglas beskrivs som antingen halvfullt eller halvtomt.

PT dikterar inte vilken referenspunkt som ska användas. Valet av jämförelsepunkt kan vara subjektiv och upp till den enskilda individens sätt att uppfatta frågan. Referenspunkten genereras således inifrån individen själv. Hur ett problem framställs kan påverka valet av referenspunkt. I PT talar man om ”framing”. Framing innebär att utfall ses ur två (eller flera) perspektiv men det objektiva utfallet är detsamma. Det mest kända och handfasta (och extrema) exemplet som brukar användas för att illustrera ”framing” är Kahnemans/Tverskys ”Asian disease problem”. Samma problem beskrivs på två olika sätt så att det i en fallet framstår som en vinst och i andra fallet som en förlust. Experiment visar att trots att det är fråga om att ta ställning till samma sak så blir besluten motsatta i de båda fallen.

The Asian Disease problem

Antag att man i USA förbereder sig inför ett utbrott av en ovanlig asiatisk sjukdom som förväntas döda 600 personer. Två alternativa program att bekämpa sjukdomen har föreslagits. Antag att de exakta vetenskapliga uppskattningarna av konsekvenserna av de båda programmen är följande (siffrorna inom parentes anger hur stor andel av experimentgrupperna som valde respektive program).

Vilket av programmen skulle du välja?			
Experimentgrupp 1		Experimentgrupp 2	
Problemformulering 1: Framing "vinst"		Problemformulering 2: Framing "förlust"	
Program A:	om program A antas kommer 200 att räddas (72%)	Program C:	om program C antas kommer 400 att dö (22%)
Program B:	om program B antas är sannolikheten 1/3 att 600 personer överlever och 2/3 sannolikhet att ingen överlever (28%).	Program D:	Om program D antas är sannolikheten 1/3 att ingen kommer att dö och 2/3 sannolikhet att 600 personer dör (78%).
Resultat:	Majoriteten var obenägna att ta risker. Utsikten att rädda 200 liv med säkerhet var mer tilltalande än sannolikheten 1 på 3 att rädda 600 liv. Det riskfyllda program B har samma förväntade värde som program A.	Resultat:	Majoriteten valde det riskfyllda alternativet. Utsikten att 400 personer med säkerhet skulle dö var mindre acceptabel än sannolikheten 2/3 att 600 personer skulle dö.

Hur ska man då förklara att framing har betydelse?

- Psykologerna menar att beteendet inte styrs av helt stabila underliggande preferenser. Preferenser är känsliga för sammanhanget.
- Ekonomer som tror på rationella beslutsfattare förklarar det med att det har att göra med misstag och brist på erfarenhet. Om man tänkte efter lite mera, skaffade sig mer information och erfarenhet så skulle inte framing ha betydelse. I långa loppet kommer de verkliga underliggande preferenserna att vara det som slår igenom i beslutsfattandet.

Betydelsen av tidigare utfall

Vilken betydelse har då tidigare vinster och förluster för risktagandet i det aktuella beslutet? Detta har studerats i samband med det beteende och den prisättning som uppkommer på börsen (Barberis m.fl., 1999). Tidigare vinster mildrar effekten av hur man upplever senare förluster medan tidigare förluster förstärker smärtan av ytterligare förluster.

Dessa slutsatser kan möjligen vara överförbara på t.ex. företagens beteende i samband med skatteredovisningen. Ett företag som tidigare gått bra upplever inte ett bakslag som lika tungt som samma utveckling i ett företag som det gått utför år efter år. Det sätt man upplever motgången kan tänkas ha relevans för fuskbeteendet på så sätt att det förra företaget blir mindre benägen att fuska än det senare trots att motgången objektivt sett är densamma.

2.3 Grupptillhörighet ”local status” - en alternativ förklaringsmodell

Prospect theory bygger på en psykologisk förklaringsmodell som utgår från att vi är bättre på att uppfatta förändringar än absoluta värden. I stort sett samma typer av beteende och andra avvikelser från vad som kan förväntas av rationella individer som förutspås med PT kan också härledas med hjälp av en social förklaringsmodell som bygger på maximering av ”local status” (Harbaugh, Kornienko, 2001). Innebörden i local status-modellen är att individer

identifierar sig med en viss grupp och att man jämför sitt eget välstånd med andra personer med likartat läge. I denna modell antas att personer får sin nytta utifrån en jämförelse med personer med likartat välstånd. Små förändringar i detta välstånd framkallar oproportionerligt stora förändringar i status. Precis som i Kahneman och Tverskys modell blir personer enligt local status-maximeringsmodellen riskobenägna vid vinster och riskvilliga vid förluster. Local statusmodellen kan också förklara varför vissa individer köper försäkringar (identifierar sig med den grupp man tillhör) medan andra deltar i lotterier (identifierar sig med en grupp som ligger högre på välståndsstegen än man själv).

Även local status-modellen kan antas ha relevans för förståelsen av beteendet i samband med skattefusk.

3 Vad säger studier och experiment i utlandet om PT-modellens relevans?

3.1 Samband mellan under- och överuttag av preliminärskatt och skattefusk i USA

Chang och Schultz (1990) har undersökt om skattebetalare som har ett underuttag av skatt när de fyller i sin deklaration fuskar mer än de som är berättigade att få skatt tillbaka. Detta skulle i så fall kunna förklaras med PT.

I undersökningen har använts uppgifter från USA:s skatteförvaltnings Taxpayer Compliance Measurement Programe (TCMP). TCMP-undersökningarna är slumpmässiga urvalsundersökningar av skattskyldiga. I TCMP-undersökningarna kartläggs samtliga typer av fel som förekommer på en deklaration. För varje skattskyldig räknas fram en ”acceptansgrad” (volumtary compliance rate) som är definierad som den procentandel av total korrekt skatt som rapporterats frivilligt. Materialet i studien var från 1982 och omfattade drygt 46 000 personer. Personerna delades upp i 3 grupper:

Personer som om de fyllt i sin blankett korrekt skulle:

1. blivit skyldiga att betala in mera (för lite betald preliminärskatt)
2. fått tillbaka pengar (för mycket betald preliminärskatt)
3. vare sig betala eller få igen pengar (exakt rätt preliminärskatt)

Grupp 3 utgick ur presentation eftersom det rörde sig om så få personer.

Resultatet av undersökningen redovisas i tabellerna nedan. Det ger stöd för tanken att skattskyldiga som befinner sig i situationen att de ska få tillbaka skatt uppvisar större acceptans för skattereglerna än de som har skatt att betala. Resultatet håller oberoende av storleken på över-/underuttaget av preliminärskatt, inkomstnivå och inkomstkälla[4].

[4] Man undersökte även något som kallas ”filing status” med vilket avses om man är ensamstående, gifta/gemensam blankett, gifta/separata blanketter, gifta/hushållsföreståndare. Indelningen känns lite främmande för svenska öron. Men även för dessa håller resultatet att de med underuttag har lägre compliance för alla kategorier.

Tabell 1 Skillnad i acceptansgrad mellan deklaranter med underuttag av preliminärskatt och de med överuttag efter storleken på under/överuttaget. USA 1982.
Acceptansgraden är definierad som den procentandel av total korrekt skatt som rapporterats frivilligt

Storleken på över-/underuttaget av prelskatt		Genomsnittlig acceptansgrad, % underuttag	överuttag	Differens i acceptansgrad
-	$100	95,1	95,3	0,2
$100 -	$500	93,8	96,5	2,7
$500 -	$1 000	91,5	97,8	6,3
$1 000 -		88,2	97,4	9,2
Totalt		**90,1**	**97,1**	**7,0**

Tabell 2 Dito efter korrigerad bruttoinkomst (dvs. den inkomstnivå personen skulle haft om den redovisat inkomsterna korrekt)

Korrigerad bruttoinkomst		Genomsnittlig acceptansgrad, % underuttag	överuttag	Differens i acceptansgrad
0 eller mindre		89,7	110,8	21,1
-	$10 000	71,6	93,4	21,8
$10 000 -	$25 000	84,6	96,4	11,8
$25 000 -	$50 000	91,2	97,3	6,1
$50 000 -	$100 000	90,9	97,8	6,9
$100 000 -		91,9	97,9	6,0

Tabell 3 Dito efter huvudsaklig inkomstkälla

Huvudsaklig inkomstkälla	Genomsnittlig acceptansgrad, % underuttag	överuttag	Differens i acceptansgrad
Näringsverksamhet	71,6	93,8	22,2
Lön	90,7	96,5	5,8
Pension	93,4	97,8	4,4
Annat	89,5	98,0	8,5

Man kan förklara skillnaderna i acceptansgrad mellan över- och underuttagsgrupperna med hjälp av PT. Den som fyller i blanketten och då finner att han ska betala in mer skatt än som han redan betalt in som preliminärskatt skulle, med PT-terminologin, kunna se behovet av extra skattebetalning som en förlust. Och den som ska få tillbaka skulle betrakta det som en vinst.

Det går emellertid inte med den använda metoden att bestämma orsak och verkan. Det skulle kunna vara så att det helt enkelt är fråga om att de skattskyldiga fattar simultana beslut om för låg preliminärskattebetalning och att undanhålla skatt. Samma bakomliggande faktorer[5] som leder till för låg preliminär skatt leder också till lägre acceptansgrad. Att vara dålig prelskattebetalare och ha förhöjd benägenhet att skattefuska kan vara egenskaper som följs åt och behöver inte förklaras med PT. Det skulle således inte vara fråga om att man först upptäcker att man har för lågt betald preliminärskatt och då beslutar att fuska lite extra. Chang och Schultz framkastar tanken att experimentella ansatser skulle kunna hjälpa till att bringa klarhet i huruvida PT har betydelse för beteendet.

Frågan om vad den bakomliggande faktorn är för benägenheten att skattefuska är från kontrollsynpunkt ovidkommande. Det räcker att konstatera att underuttag av preliminärskatt indikerar (ökar sannolikheten) att en person skattefuskat.

[5] Jämför begreppet ”latenta variabler” (professor Jan-Erik Gustafsson). Kanske finns en latent variabel där underuttag och låg acceptansgrad samvarierar som kanske skulle kunna ges etiketten ”inte tycka om att betala skatt” eller ”ha svårt att få fram pengar till skatt”.

3.2 Experimentella PT-ansatser inom skatteområdet

Det finns en rad exempel på forskning inom PT-området baserad på experimentella ansatser. Särskilt de tidiga studierna gav motstridiga resultat huruvida prospect theory är tillämpbart på skattefusk. Men de senare studierna har givit mer tydligt stöd för PT. Det spekuleras i om orsaken till de motstridiga resultaten i de tidiga experimenten kan ha varit att man inte använde sig av realistiska upptäcktsrisker och straffsatser.

Schadewald (1989) genomförde ett experiment där grupper ställdes inför olika hypotetiska situationer vad gäller inbetalning av preliminär skatt och huruvida de i dessa lägen skulle göra ett tvivelaktigt avdrag. Slutskatten (i avsaknad av fusk) var detsamma i alla experimentsituationerna men förhållandet mellan slutlig skatt och preliminärskatt gavs olika ”framing”. En grupp informerades att de skulle få tillbaka pengar och inom denna grupp varierades förutsättningarna vad gäller om de skulle få mer eller mindre tillbaka än vad de tidigare förväntat. Andra gruppen informerades att de skulle betala in mer och förutsättningarna varierades inom gruppen så att det för vissa innebar att de skulle betala in mer och för andra mindre än vad de tidigare förväntat. Schadewalds experiment gav inte stöd för att över- respektive underuttag av preliminärskatt skulle inverka så att man klär utfallet i termer av vinst- och förlust i förhållande till en referenspunkt. Resultatet gav istället stöd för traditionell nyttoteori. Hans slutsats är att även om PT har relevans i många sammanhang så gäller detta inte med automatik även för hur man redovisar sin skatt.

Schepanski och Shearer (1990) gjorde ett liknande experiment som Schadewald med manipulering av beslutsramarna och med en möjlighet att skattefuska. I detta experiment varierades upptäcktsrisken och straffen. Slutsatsen i denna studie var att sannolikheten för att man ska göra ett tvivelaktigt avdrag är lägre om man ska få skatt tillbaka (positiv frame) än om personerna blir skyldiga pengar (negativ frame). Deras resultat ger således stöd för PT.

Robben m.fl. (1990) satte upp en experimentell situation där personerna fick föreställa sig driva en liten livsmedelsbutik. En del i experimentet var att fylla i deklarationsblanketter. Robben m.fl. fann därvid stöd för att deltagare som upptäckte att de skulle få betala in mer fuskade med skatten oftare än de som skulle få tillbaka. Ett liknande experiment genomfördes med deltagare från sex olika länder. De fick föreställa sig att de drev en butik och ställdes inför olika affärsrelaterade beslut. Dessa båda studier av framing gav stöd för att PT har relevans för beteendet vid skattefusk.

White m.fl. (1993) varierar också upptäcktsrisk och staffsatser för att få en stor variation på förväntade värden. De genomför testet med två grupper - en grupp bestående av universitetsstudenter med grundexamen i redovisning och en grupp av vanliga vuxna. Deras experiment ger också stöd för PT. En slutsats är att de motstridiga resultat man fått i tidigare studier i alla fall inte förklaras av de grupper man använt sig av. I en studie liknande White m.fl. finner Dusenbury (1994) också stöd för PT.

Det kan vara svårt att skapa experimentsituationer som på ett realistiskt sätt återger verkligheten. Ofta motsvaras inte vinster och förluster av verkliga vinster och förluster för deltagarna. Det intressanta är när PT konfronteras med beteenden i verkliga livet. Om det handlar de efterföljande avsnitten.

4 Stiliserat exempel från skattens värld

4.1 Beteendet hos sex personer i olika situationer

Ovan har vi med abstrakta ord försökt förklara prospect theory och PT konfronterat med experimentella situationer. Nedan illustrerar vi tankegångarna med ett enkelt exempel som knyter an till löntagare och avdraget för övriga utgifter (”gratislotterna”).

Sex personer har samma löneinkomst på 250 000 kr. Slutskatten skulle bli 80 000 kr om personerna inte hade andra inkomster eller avdrag. I utgångsläget när de får sin förtryckta deklarationsblankett utsänd i början av april har alla personerna lite varierande kapital på banken. Men det viktiga för beteendet enligt PT är inte hur rika personerna är i utgångsläget utan vad man upplever som en förändring i förhållande till det man har (=referenspunkten/nollpunkten).

Tabell 4 Beslutsläget (”prospektet”) i samband med att man ska fylla i sin inkomstdeklaration

	Annika	Bodil	Katrin	Mats	Mikael	Nils
Nollpunkten/referenspunkten: (dvs förmögenhet (pengar på banken) innan man fyllt i sin deklarationsblankett i slutet av april):	**200 000**	**100 000**	**100 000**	**100 000**	**100 000**	**300 000**
Inkomst lön	250 000	250 000	250 000	250 000	250 000	250 000
Slutlig skatt enl förtryck ej avdrag	80 000	80 000	80 000	90 000	90 000	90 000
KU-betalning	80 000	85 000	80 000	80 000	80 000	80 000
Egen inbetalning tom mars (dvs saldo efter mars)	0	0	0	10 000	5 000	0
Förmögenhetseffekt (vinst+/förlust-) om ej avdrag (dvs beslutsläge i samband med deklarationsifyllandet)	**0**	**+5 000**	**0**	**0**	**-5 000**	**-10 000**
Beslut att göra avdrag	0	0	10 000	0	10 000	10 000
Schablonmässigt beräknad effekt (35%) på förmögenheten av avdraget	0	0	3 500	0	3 500	3 500
Förmögenhetseffekt (vinst + / förlust -) inkl. effekten av yrkat avdrag i deklarationen	**0**	**+5 000**	**+3 500**	**0**	**-1 500**	**-6 500**
Förmögenhetsställning efter slutavstämning	**200 000**	**105 000**	**103 500**	**100 000**	**98 500**	**293 500**

De tre kvinnorna har bara haft sina löneinkomster och den slutliga skatten för alla tre blir enligt den förtryckta blanketten 80 000 kr. De tre männen har hållit på med aktier och gjort reavinster som medför ytterligare 10 000 kr i skatt dvs. de skulle alla tre få en slutskatt på 90 000 kr. När de sex personerna ska fylla i sin deklarationsblankett har de följande tankar i huvudet:

1. Annikas arbetsgivare har betalt in precis det belopp som motsvarar slutskatten och hon får därför vare sig tillbaks pengar eller behöver betala något. Hennes förmögenhetsställning blir oförändrad. Hon känner sig nöjd med att varken ha gjort någon vinst eller någon förlust och vill inte ta några risker. Hon har precis lika mycket pengar på banken före som efter.
2. Bodil tycker hemskt illa om att få skulder så hon har för säkerhets skull jämkat för att få betala lite mer skatt än enligt preliminärskattetabellerna. Hennes arbetsgivare har därför dragit 85 000 kr i preliminär skatt och hon ska få 5 000 kr tillbaka. Även om det

egentligen inte är fråga om en vinst upplever hon ändå det hela som en vinst i förhållande till de pengar hon har på banken. Hon vill i detta läge inte ta risken att få skattetillägg med ett felaktigt avdrag.

3. För Katrin stämmer preliminär skatt med slutskatt enligt förtrycket. Gör hon inget i samband med deklarationsifyllandet befinner hon sig således status quo vad gäller förmögenhetsställning. Men hon har haft faktiska helt berättigade utgifter för inkomsternas förvärvande. Beslutet att dra av 10 000 kr påverkas inte av huruvida hon skulle fått skatt tillbaka eller ej. Hon tar inte heller någon risk eftersom hon vet att avdraget är helt korrekt.
4. Mats har god ordning och är bra på att räkna. Han har i förväg räknat ut att han på grund av reavinsten är skyldig 10 000 kr extra i skatt och har gjort en kompletteringsinbetalning redan i februari innan han fick sin förtryckta blankett utskickad. När han nu fyller i sin blankett konstaterar han att han räknat rätt och att han inte behöver betala in mer. Hans förmögenhetsställning blir oförändrad när sluskatten kommer och han är nöjd.
5. Mikael räknade lite mera ungefärligt och betalade bara in 5 000 kr i februari. När han nu fyller i sin blankett upptäcker han att han måste punga ut med 5 000 kr till. Det känns som en förlust att behöva ta ut 5 000 kr från banken för att betala en skatt. Pengarna hade han ju tänkt använda för nya golfklubbor. Han går igenom vad det finns för möjligheter att sänka skatten och är efter lite funderande beredd att chansa med ett felaktigt avdrag för övriga utgifter på 10 000 kr. Härigenom lyckas han reducera förlusten något och behöver bara minska sitt bankinnehav med 1 500 kr.
6. Nils hade helt glömt av att han sålt aktier med vinst i januari förra året. Han påminns nu om detta när han via sin förtryckta blankett påminns om aktieförsäljningarna. Han måste för att betala skatten reducera sin förmögenhet med 10 000 kr. Och även om han har mycket på banken (tänkt för framtid bilköp) känns det som en förlust och även Nils frestas göra ett oberättigat avdrag på 10 000 kr. Härigenom stannar ”förlusten” på 6 500 kr vilket ändå känns aningen bättre än med en förlust på 10 000 kr.

4.2 Operationalisering till storheter som kan fångas i GIN-Skatt

Vi ska nu försöka finna en praktisk metod för tillämpning av prospect theory utifrån uppgifter om betalningar, saldon m.m. som finns i GIN-Skatt. Det gäller således att ”återskapa” den beslutssituation man hade då man skulle fylla i sin deklarationsblankett. Det gäller att hitta data som kan illustrera beslutsläget. Som alltid då man första gången försöker göra något är det bra att välja enkla exempel. Vi utgår därför från det enkla fallet att vi har att göra med vanliga löntagare. Med löntagare avser vi här fysiska personer som inte är F-skatteregistrerade och inte heller registrerade för moms eller som arbetsgivare. Det är således personer som bara betalar inkomstskatt på sitt skattekonto.

Vi föreslår följande mått för att fånga upp prospekten ”vinst” respektive ”förlust” i samband med att deklarationen ska fyllas i. Det blir fråga om ett ungefärligt mått som kan fånga beslutsläget. Men ett sådant approximativt mått bör vara tillräckligt för de syften vi har att bedöma riskgrupper.

De individer det gäller får antingen skatten betald av sin arbetsgivare (eller motsvarande t.ex. socialförsäkringsinstitution) eller så betalar personen själv. Att använda betalningsströmmarna fungerar inte av en rad skäl.[6] Vi har istället valt en kombination av

1. *egna inbetalningar gjorda t.o.m. mars aktuellt taxeringsår.* Dessa fångas upp via saldot på skattekontot efter avstämningen efter mars som görs de första dagarna i april[7].
2. uppgifterna om extradebitering eller extrakrav i samband med taxeringens slutavstämning (omgång 1, omgång 2 och omgång 3)[8]
3. *Marginalkorrigering av skatten* enligt punkt 1 och 2 med skatt på det underlag (t.ex. avdraget för Övriga utgifter) som står i fokus för fuskstudien.

Det här var kanske inte så lättsmält men det här med betalningar, saldon och skattekonto är inte så intuitivt lätt att tillgodogöra sig. Och som lök på laxen är det komplicerat med vilka tecken datat ligger med i databasen. I ett försök att göra det begripligt tar vi de sex personerna vi hade tidigare och illustrerar hur beräkningstekniken enligt punkt 1-3 skulle se ut för dessa fall med de uppgifter vi hämtar fram ur GIN-Skatt.

Tabell 5 Operationalisering till storheter som kan fångas i GIN-Skatt

			Annika	Bodil	Katrin	Mats	Mikael	Nils
1		Skatt att betala/återfå i samband med slutavstämningen (inkl faktiskt beteende vid ifyllandet av deklarationen)						
	1a	att betala ("debitering" ligger med plustecken i GIN-Skatt)	0			10 000	6 500	6 500
	1 b	att återfå (ligger med minustecken i GIN-Skatt)	0	-5 000	-3 500			
2		Dito förmögenhetseffekt	0	+5 000	+3 500	-10 000	-6 500	-6 500
3		*Korr 1 av förmögenhetseffekt:* saldo efter mars (förutsett innan deklarationstidpunkten) (med det tecken det har i GIN-Skatt)	0	0	0	10 000	5 000	0
4	2+3	Slutlig förmögenhetseffekt mht hur man fyllt i sin deklaration	0	+5 000	+3 500	0	-1 500	-6 500
5		*Korr 2 av förmögenhetseffekt för att få "beslutsläget" vid ifyllandet :*						
	5a	Avdragsbelopp (med det tecken det har i GIN-Skatt)	0	0	-10 000	0	-10 000	-10 000
	5 b	Avdragets effekt på förmögenhetsställningen (35% av avdragsbeloppet)	0	0	-3 500	0	-3 500	-3 500
6	4+5b	"Beslutsläge" dvs förmögenhetseffekt om "inget görs" i deklarationen	0	+5 000	0	0	-5 000	-10 000

Ett par kommentarer till de termer som används följer nedan (detta är lite av överkurs – men ibland måste man få på pränt för sin egen del för att inför framtiden förstå hur man tänkte…..)

[6] Vi vet inte vilket inkomstår betalningarna är hänförbara till utifrån att studera betalningarna som sådana. Ett exempel är betalningar som görs i december. Här finns en blandning av betalningar för underskottssaldon som uppkom vid avstämningen av omgång 3 och tidiga betalningar innan årsskiftet avseende nästkommande taxeringsår.

[7] I GIN-Skatt: Tabell 55: KONTO SALDO SKM: SALDO_UT_SKM ; SISTA_BET_MAN = 04

[8] I GIN-Skatt: Tabell 32: AVR INK SK: INK_SKATT_BET resp. INK_SKATT_ATERFA

4.3 Överkurs - saldot som mätare på vad man själv betalat in innan deklarationen ska fyllas i

Det saldo som används (punkt 3 i tabell 5 ovan) är saldot som uppstår på SKM-kontot vid kontoavstämningen efter mars (som görs första dagarna i april). Efter denna kontoavstämning är underskottssaldon i princip nollade för löntagarna eftersom underskotten från omgång 3 året innan ”rensats bort” genom restföring till KFM.[9] SKM-saldona består således i princip bara av överskottssaldon som återspeglar löntagarnas *egna* inbetalningar för aktuellt taxeringsår. Vi antar i vår test av prospect theory att detta saldo ger en bra bild av vad personerna förutsett och så att säga diskonterat av framtida skatteskuld genom egna inbetalningar vid deklarationstidpunkten.

Diagrammet nedan visar hur saldona för löntagargruppen[10] faktiskt sett ut årets olika månader år 2001. De ”omgångar” som markerats i diagrammet avser de tre tidpunkter då olika grupper av deklarationer blivit klara och skattsedelsuttag gjorts för dessa.

Figur 3: Över- och underskottsaldon på SKM-kontot årets olika månader år 2001. Belopp i mdkr

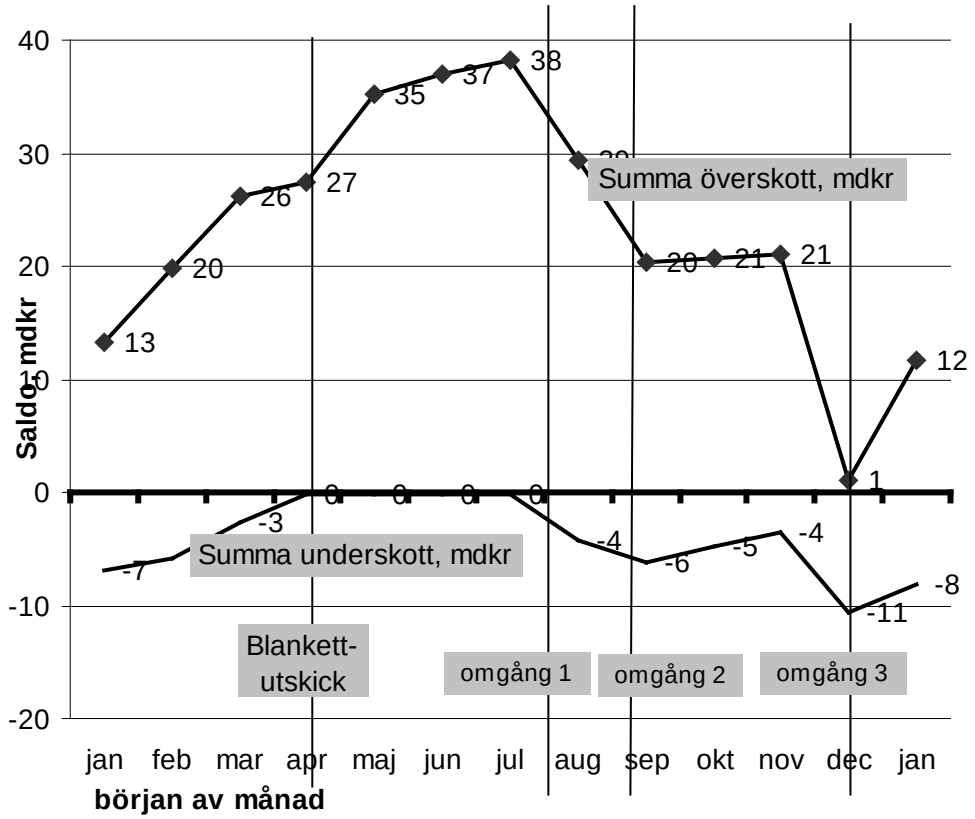

Om vi tittar på kontoavstämningen i början av april har löntagarna själva redan betalat in 27 mdkr. Under april, månaden då de flesta fyllde i sin deklaration, betalades in ytterligare 8 mdkr och under perioden fram till omgång 1 betalades in ytterligare 3 mdkr. Överskottssaldona var som högst 38 mdkr i juli. I samband med av uttag av slutskattsedlar för färdiga deklarationer, som görs i 3 omgångar, nollställs överskotten för löntagarna genom

[9] Det finns av olika skäl kvar mellan 100-200 mnkr som skvalpar som underskott. Men detta spelar inte någon större roll för våra beräkningar.

[10] Löntagare i enlighet med den definition som ges för termen OFFENTLIG värde ”F” i tabellen ORGANISATION i GIN-Skatts databas.

utbetalning av de ev. överskott som finns kvar efter att KU-skatten och de egna inbetalningarna räknats bort. För de som blir skyldiga pengar uppkommer ett underskott på SKM-kontot. Detta ligger kvar i tre månader varefter det restförs. Detta innebär att underskotten är nollställda i början av april då omgång 3 blivit restförd.

5 Tillämpning av teorin på svenska data

Vi har tidigare berättat om hur man baserat på individdata från de amerikanska TCMP-undersökningarna studerat sambandet mellan över- och underuttag av preliminärskatt och skattefusket. Vi kommer att försöka ge svar på samma fråga som man ställde i USA men vi får använda oss av annat statistiskt underlag.[11] Den fråga vi ställer är om det utifrån empiriskt material går att finna belägg för att skattskyldiga som befinner sig i prospektet ”förlust” har större sannolikhet att göra avdrag för övriga utgifter än de som har prospektet ”vinst” då de ska deklarera.

Vi tittar först på alla FD-deklaranter som gjorde avdrag för övriga utgifter (studie 1). Är det vanligare med avdragsyrkande bland de som har ett förlustprospekt? En högre andel för förlustgruppen kan vara en indikation på att man är beredd att chansa mer än om man har prospektet vinst.

Men även om vi finner (vilket vi gör) att det är vanligare med avdragsyrkande bland förlustgruppen så kan vi inte vara säkra på att orsaken är fusk. För att få bättre grepp om inslaget av fusk använder vi som ”indikator” avdraget för övriga utgifter under inkomst av tjänst (studie 2) som vi vet har ett högt fuskinslag. Som empiriskt material använder vi oss av de skattskyldiga som ingick i Borlänges kartläggning av skattefelet för detta avdrag vid tax-01. I Borlängematerialet kan vi direkt studera förekomsten av fusk i vinst- respektive förlustgruppen.

5.1 Studie 1: Alla som gjorde avdrag för övriga utgifter vid tax-01

Vi avgränsar studien till deklaranter som använt förenklad deklaration och som är i åldern 18-64 år (födda 1935 tom 1982) och som har löneinkomst mellan 50 000 och 500 000 kr. Totalt rör det sig om 3,3 miljoner personer varav 15% eller 507 000 har yrkat avdrag för övriga utgifter.

[11] Svenska skatteförvaltningen genomförde under första hälften av 1990-talet ett antal s.k. ÅSA-undersökningar (Årliga Statistiska Acceptansundersökningar) som var uppbyggda på i princip samma sätt som TCMP-undersökningarna dvs. man tittade på allt i en deklaration. För enskilda poster i en deklaration blev djupet inte särskilt stort. Det skulle ha krävt mycket stora urval och ha blivit alltför resurskrävande om ÅSA-undersökningarna skulle ge matnyttiga resultat som input till våra strategival. I Sverige övergick vi därför till att istället kartlägga företeelser på ett systematiskt sätt via riksplanen. Även bortsett från kvalitetsproblemen så är det inte möjligt att i dagsläget aktivera de gamla ÅSA-undersökningarna för att använda i en studie av sambanden mellan preliminärskatteuttag och skattefusk.

Tabell 6 Vissa grunddata om den studerade populationen

	Tusental	
Antal personer	3 321	
Antal med avdrag	507	
Andel med avdrag	15%	
Antalet avdrag i olika storleksklasser:		
- 5 tkr	396	
5-10 tkr	59	
10 tkr-	51	
Hela populationen fördelad på "position":		
Förlorare	930	28%
Status quo	408	12%
Vinnare	1 983	60%
Avdragsyrkarna fördelade på "position":		
Förlorare	179	35%
Status quo	49	10%
Vinnare	278	55%

Ser man till hela populationen på 3,3 miljoner hör 28% till förlustgruppen. Bland avdragsyrkarna är 35% hänförbara till förlustgruppen vilket är en högre andel än för förlustgruppen i totalpopulationen (28%).

Nedan studerar vi närmare andelen avdragsyrkare för olika ”prospektgrupper”. Populationen delas in i grupper med avseende på deras ”prospekt”:

1. förlorare – personer som får försämrad likviditet med mer än 500 kr om de inte yrkar avdrag
2. status quo – personer vars likviditet påverkas obetydligt (+/- 500 kr) om de inte yrkar avdrag
3. vinnare – personer som får förbättrad likviditet med mer än 500 kr om de inte yrkar avdrag

Populationen delas också upp efter ålder, inkomstläge och storleken på avdragsyrkandet..

Tabell 7 Andel avdragsyrkare bland förlorare och vinnare i olika åldersgrupper, inkomstlägen och avdragsstorlekar

Avdragsstorlek, prospekt m.m.	Hela populationen	Under 35 år inkomstläge		Över 35 år inkomstläge	
		50 -240 tkr	240-500 tkr	50 -240 tkr	240-500 tkr
Populationens fördelning på kategorier, tusental	3 321	927	267	1 386	741
Avdrag under 5 tkr					
Antal avdrag, tusental	396	122	45	133	96
Förlorare	13%	17%	17%	11%	13%
Status quo	10%	12%	16%	9%	12%
Vinnare	12%	12%	17%	9%	13%
Diff mln förlorare och vinnare, procentenheter	**+1,1%**	**+4,1%**	**+0,7%**	**+1,2%**	**+0,0%**
Avdrag mellan 5-10 tkr					
Antal avdrag, tusental	59	15	10	15	20
Förlorare	3%	3%	5%	2%	3%
Status quo	1%	1%	3%	1%	2%
Vinnare	2%	1%	3%	1%	2%
Diff mln förlorare och vinnare, procentenheter	**+1,1%**	**+1,9%**	**+1,9%**	**+0,8%**	**+0,9%**
Avdrag över 10 tkr					
Antal avdrag, tusental	51	9	6	21	15
Förlorare	4%	3%	5%	4%	4%
Status quo	1%	0%	1%	0%	1%
Vinnare	1%	1%	2%	0%	1%
Diff mln förlorare och vinnare, procentenheter	**+3,0%**	**+2,3%**	**+3,1%**	**+3,5%**	**+2,8%**
Samtliga avdrag					
Antal avdrag, tusental	507	146	60	169	131
Förlorare	19%	22%	27%	16%	20%
Status quo	12%	13%	20%	10%	16%
Vinnare	14%	14%	21%	11%	17%
Diff mln förlorare och vinnare, procentenheter	**+5,2%**	**+8,4%**	**+5,7%**	**+5,5%**	**+3,7%**

Tabellen visar att andelen avdragsyrkare är 19% bland förlorarna mot bara 14% bland vinnarna. Personer under 35 år med en årslön under 240 000 kr (20 000 kr/mån) uppvisar den största spännvidden. I denna kategori gör 22% av förlorarna avdrag att jämföra med 14% bland vinnarna - en skillnad på hela 8 procentenheter.

Ett problem i sammanhanget är hur eventuella jämkningar kan ha påverkat bilden. Har en person redan i preliminärskatten begärt jämkning för sitt övriga avdrag resulterar den teknik som använts för att gruppera personerna i förlorare/vinnare att jämkarna hamnar i kategorin förlorare. Skattemyndigheten i Malmö har konsulterats om hur det ser ut i praktiken med jämkningar för övriga utgifter. Erfaren jämkningspersonal menar att sådana jämkningar är sällsynta. På ansökningsblanketterna "stående jämkning" och ansökan om ”ändrad beräkning” finns ingen särskild ruta för "övriga utgifter under inkomst av tjänst". Den skattskyldige måste alltså ange sitt yrkande om övriga avdrag under ”övriga upplysningar”. Det är enligt jämkningspersonalen *mycket ovanligt* att personer anger i sina jämkningsansökningar att man vill jämka för övriga avdrag. I princip är det endast personer som är säljare/försäkringsmäklare och liknande som tar upp den här typen av yrkanden i jämkningsansökningar. Förklaringen till detta är säkert att denna kategori totalt sett yrkar avdrag för mycket stora kostnader under inkomstslaget tjänst. Det är alltså mycket ovanligt att

man får se avdrag för facklitteratur, avskrivning av datorer, A-kassa m.m. i jämknings-ansökningar. Bland de stora avdragen för övriga utgifter återfinns dagmammors avdrag för erhållna kostnadsersättningar. I stort sett finns inte heller jämkningar för dagmammor. Den kostnadsersättning som dagmammor erhåller ska redovisas bland inkomsterna på deklarationen. Uppfattningen bland jämkningspersonalen är att utbetalarna inte drar preliminär skatt på dagmammornas kostnadsersättningar. I gamla uppbördslagen angavs visserligen att preliminärskatt ska innehållas även på kostnadsersättningar men det har kommit rättsfall som säger att, om det kan antas att man har kostnader motsvarande uppburen ersättning behöver detta inte ske. Eftersom preliminärskatt inte dragits på kostnadsersättningen (inkomst) behövs heller ingen jämkning för avdraget.

Den bild som förmedlas av Skattemyndigheten i Malmö gör att vi drar slutsatsen att de resultat vi kommit fram till inte störs av eventuella jämkningar för avdrag för övriga utgifter. Det gör att vi kan säga att mönstret i avdragsyrkandena ger stöd för slutsatsen att förlorarna är mer benägna att yrka avdrag än personer med vinstprospekt då de fyller i sin deklarationsblankett.

Är restförda FD-deklaranter mer riskbenägna än andra FD-deklaranter?

Ovan har vi uttryckt vinst-/förlustprospektet i förhållande till en referenspunkt/nollpunkt. Vi har således studerat om individen fått bättre eller sämre likviditet än i referenspunkten. Vi har inte brytt oss om den enskilda individens *nivå på likviditeten vid referenspunkten*. En fråga man kan fundera över är i vilken utsträckning nivån kan ha påverkan. Är det så att personer i samma förlustposition är olika benägna att ta risker/fuska beroende på nivån på likviditeten i utgångsläget. En indikation på att man befinner sig i ett mera trängt ekonomiskt läge än andra är att man hamnat med skatteskulder hos kronofogden.

I den population på 3,3 miljoner FD-deklaranter som vi studerar finns 56 931 personer som hade skatteskuld hos kronofogden.[12] Bland de restförda finns en klar överrepresentation av personer över 35 år med årslön under 240 000 kr (tabell 8).

Tabell 8 Restförda FD-deklaranter jämfört med samtliga FD-deklaranter[13] med avseende på ålder och inkomst

	18-34 år inkomstläge		35-65 år inkomstläge	
	50 -240 tkr	240-500 tkr	50 -240 tkr	240-500 tkr
Restförda	23%	3%	61%	13%
Hela populationen[1]	28%	8%	42%	22%
Över/underrepresentation för de restförda, procentenheter	**-4%**	**-5%**	**+20%**	**-10%**

Kanske inte så förvånande finns det också en överrepresentation av ”förlorare” bland de restförda (tabell 9).

[12] Avseende skuld som uppkommit sedan skattekontot infördes.

13 Jämförelsen av gruppen ”restförda” i tabellerna 8-10 borde egentligen gjorts med ”icke-restförda” dvs. hela populationen rensat för de restförda. De restförda utgör dock så liten andel (1,7%) av totalpopulationen att det inte stör jämförelsen mellan restförda och icke restförda. Vi har därför valt att för enkelhets skull jämföra med totalpopulationen.

Tabell 9 Restförda FD-deklaranter jämfört med samtliga FD-deklaranter med avseende på ”position”

Kategori	Förlorare	Status quo	Vinnare
Restförda	48%	18%	35%
Hela populationen	28%	12%	60%
Över/underrepresentation för de restförda, procentenheter	**+20%**	**+5%**	**-25%**

Andelen som gör avdrag visar sig vara lägre (12%) bland de restförda än i totalpopulationen (15%)(tabell 10). Detta skulle dock kunna bero på att de restförda har en annorlunda sammansättning ålders- och inkomstmässigt än totalpopulationen.

Tabell 10 Benägenheten att yrka avdrag bland restförda FD-deklaranter jämfört med samtliga FD-deklaranter

Kategori	Inget avdrag	Avdrag			
		alla storlekar	under 5 tkr	5-10 tkr	över 10 tkr
Restförda	88%	11,9%	9%	1%	2%
Hela populationen	85%	15%	12%	2%	2%
Över/underrepresentation för de restförda, procentenheter	**+3%**	**-3%**	**-3%**	**0%**	**0%**

Vi viktar därför om de restförda på så sätt att de restförda tilldelas samma andel avdrag som motsvarande ålders- och inkomstgrupp har i totalpopulationen. Dessa omviktade värden visar vilka andelar de restförda - med tanke på deras sammansättning - skulle ha haft om de hade betett sig som populationen i övrigt. De omviktade värdena bekräftar bilden. Slutsatsen är därför att den svagare likvidititet, som restföringen får anses vara en indikation på, resulterar inte i att man tar större risker än andra när man chansar med avdrag av typ övriga utgifter.

Tabell 11 Förväntad andel avdrag om avdragsbenägenheten varit densamma som för motsvarande ålder/inkomst/position i totalpopulationen

Faktisk andel med avdrag	11,9%
dito omviktat förväntat värde om avdragsbenägenheten varit densamma som i totalpopulationen	
- ålder och inkomst	14,0%
- ålder, inkomst och position	15,0%

Den okorrigerade lägre andelen (11,9%) kan ha många förklaringar. Restförda löntagare är en speciell grupp och inga generella slutsatser med bäring för t.ex. restförda företagare kan därför dras av detta. Restförda löntagare har ingen egentlig vinst av ett chansavdrag – vinsten skulle bara försvinna till kronofogden. Bland gruppen restförda löntagare finns relativt fler socialt utsatta personer med andra mer överskuggande problem än tankar på att skapa sig likviditet genom chansavdrag.

5.2 Studie 2: Applicerat på Borlängekartläggningen

Vid tax-01 gjorde Gävleregionen en kartläggning av skattefelen vid granskning av avdraget för övriga utgifter. Undersökningen omfattade förenklade deklarationer som inte innehöll bilagor. I studien ovan har vi konstaterat att förlorarna yrkar avdrag oftare än vinnarna. Detta kan vara en indikation på att förlorarna chansar med avdrag i större utsträckning än vinnarna. Men för att vara säkra på slutsatsen vill vi veta om felförekomsten *faktiskt* är högre bland

förlorarna. För att undersöka om så är fallet använder vi oss av Gävleregionens kartläggning. Denna omfattade två kontor i regionen. Vi håller oss här till materialet avseende Borlängekontoret där alla avdrag över 400 kr undersöktes. Totalt undersöktes 3 741 avdragsyrkare. När vi nedan använder oss av detta material gör vi samma avgränsning med avseende på ålder (18-65 år) och löneläge (50 tkr-500 tkr) som i studien ovan. Den gruppen omfattar därför 3 576 avdragsyrkare. Tabellen nedan visar översiktligt felandelen för olika avdragsstorlekar, åldrar och inkomster samt prospektgrupper.

Tabell 12 Översikt över Borlängekartläggningen. Andelen felaktiga avdragsyrkanden för olika grupper, tax-01.

	Antal som gjort avdrag	Antal med felaktigt avdrag	Felandel
Totalt	3 576	3 225	90%
Avdrag under 5 tkr	3 125	2 811	90%
Avdrag mellan 5-10 tkr	318	303	95%
Avdrag över 10 tkr	133	111	83%
Under 35 år, inkomst 50-240 tkr	1 302	1 172	90%
Under 35 år, inkomst 240-500 tkr	322	281	87%
Över 35 år, inkomst 50-240 tkr	1 309	1 204	92%
Över 35 år, inkomst 240-500 tkr	643	568	88%
Förlorare	1 536	1 429	93%
Status quo	413	374	91%
Vinnare	1 627	1 422	87%

Felandelen i Borlängekartläggningen är något högre än vid en tidigare undersökning.[14] Hela 90% av avdragsyrkandena är felaktiga. För avdragsyrkandena över 10 000 kr är felfrekvensen lägre än för de mindre avdragen. Åldern tycks inte ha så stor betydelse för felfrekvensen. Däremot förefaller de med lägre inkomster ha en högre felandel än de med högre. Tittar vi på prospektgrupperna finner vi stöd för teorin att förlorarna chansar i större utsträckning än vinnarna. Felandelen för förlorarna är 93% att jämföra med 87% bland vinnarna.

I tabellen nedan dissekerar vi närmare förlorar/vinnargrupperna efter ålder, inkomst och avdragsstorlek.

[14] En tidigare studie – då avseende tax-99 – uppvisade en felfrekvens på 85% . Jfr tabell 32 i rapporten ”Om gratislotter och preventiv effekt”. RSV Rapport 2001:1.

Tabell 13 Felandel bland avdragsyrkare i vinst- resp. förlustposition i Borlängekartläggningen

Avdragsstorlek, position m.m.	Hela populationen	Under 35 år inkomstläge		Över 35 år inkomstläge	
		50 -240 tkr	240-500 tkr	50 -240 tkr	240-500 tkr
Avdrag under 5 tkr					
Antal undersökta avdrag	3 125	1 164	264	1 163	534
Felandel alla	90%	90%	87%	92%	88%
Förlorare	93%	92%	89%	94%	92%
Status quo	90%	88%	89%	92%	92%
Vinnare	88%	87%	85%	90%	85%
Diff mln förlorare och vinnare, procentenheter	**+5%**	**+5%**	**+3%**	**+4%**	**+7%**
Avdrag mellan 5-10 tkr					
Antal undersökta avdrag	318	111	39	92	76
Felandel alla	95%				
Förlorare	98%				
Status quo	95%				
Vinnare	91%		för få observationer		
Diff mln förlorare och vinnare, procentenheter	**+6%**				
Avdrag över 10 tkr					
Antal undersökta avdrag	133	27	19	54	33
Felandel alla	83%				
Förlorare	89%				
Status quo	88%				
Vinnare	(57%)*		för få observationer		
Diff mln förlorare och vinnare, procentenheter	(+33%)*				
Samtliga avdrag	3 576	1 302	322	1 309	643
Alla oberoende av prospect	90%	90%	87%	92%	88%
Förlorare	93%	93%	89%	94%	93%
Status quo	91%	88%	90%	92%	93%
Vinnare	87%	87%	85%	90%	84%
Diff mln förlorare och vinnare, procentenheter	**+6%**	**+6%**	**+4%**	**+4%**	**+9%**

* För avdrag över 10 000 kr är observationerna så få att osäkerheten är stor.

Oberoende av vilka åldersgrupper, inkomster och avdragsstorlekar vi studerar finner vi att felandelen är högre bland förlorarna än vinnarna.

I Borlängematerialet finns bara 67 avdragsyrkare som också är restförda. Av dessa har 64 fel på avdraget. Felandelen blir 96%. Antalet observationer är emellertid för få för mer långtgående slutsatser. Kombinerar vi detta resultat med våra iakttagelser i den tidigare studien torde slutsatsen avseende restförda löntagare kunna formuleras:

- Restförda löntagare är något mindre benägna att yrka avdrag än icke restförda.
- Men bland de restförda som yrkar avdrag förefaller felandelen vara ungefär densamma som för icke restförda.
- Sammantaget innebär dessa iakttagelser dock att chanstagandet är mindre bland de restförda löntagarna.

Förklaringen kan finnas i att man har mindre att vinna på att chansa med yrkanden eftersom kronofogden kan komma att vara den som tillgodogör sig utdelningen av chansyrkandet. Då blir chansyrkanden inte i samma utsträckning värt risken.

5.3 Massutskicken i Borlänge

I Borlängeprojektet skickades förfrågningar till de skattskyldiga varvid de skattskyldiga också meddelades att myndigheten skulle komma att ändra avdraget om man inte hörde av sig. De som inte svarade meddelades genom massutskick myndighetens avvikelsebeslut. Som framgår av tabellen nedan är andelen felaktiga avdrag lika stor – ca 90% - i alla åldersgrupper. Andelen som massändrats då de inte besvarat myndighetens frågor uppgår till 34% för hela populationen sammantagen. Men här varierar andelen ändrade med åldern. De yngre har låtit bli att besvara myndighetens förfrågningar i högre grad än de äldre.

Tabell 14 Andel ändrade efter massutskick i Borlänge

Ålder	Antal yrkanden	Antal ändrade totalt	Antal mass-ändrade efter ej svar	Andel ändrade totalt	Andel mass-ändrade
18-24	405	362	156	89%	39%
25-34	1 073	960	389	89%	36%
35-44	1 035	946	368	91%	36%
45-54	722	650	225	90%	31%
55-65	341	307	92	90%	27%
Summa	**3 576**	**3 225**	**1 230**	**90%**	**34%**

Frågan är hur denna skillnad i svarsbenägenhet ska tolkas. En tolkning är att det är uttryck för att yngre är mer benägna att yrka avdrag som helt saknas fog för (chanstagningsteorin). Det är därför de låter bli att svara i högre grad än de äldre. En annan tolkning är att skillnaden har att göra med ”kulturella” skillnader mellan åldersgrupper (ålderskulturteorin). Yngre ”bryr sig” inte i samma utsträckning när det dyker upp papper från myndigheter. Utifrån ålderskulturteorin fostras man dock in i och blir mer benägen att svara på frågor från myndigheter.

Genom att utgå från kategoriseringen i vinnare/förlorare ska vi se om det går att finna stöd för chanstagningsteorin eller ålderskulturteorin.

Inledningsvis konstaterar vi att fördelningen på vinnare/förlorare är ganska likartad i åldersgrupperna (tabell 15). Skillnader i fördelningen vinnare/förlorare torde därför ha liten betydelse för skillnaderna i felandel mellan åldersgrupperna.

Tabell 15 Yrkarna i Borlänge fördelade efter ålder och position

Ålder	Antal yrkare	Fördelning av de yrkande efter position			
	totalt (=100%)	Förlorare	Status quo	Vinnare	Summa
18-24	405	45%	16%	40%	100%
25-34	1 073	41%	11%	49%	100%
35-44	1 035	42%	12%	47%	100%
45-54	722	44%	10%	46%	100%
55-65	341	50%	12%	38%	100%
Summa	**3 576**	**43%**	**12%**	**45%**	**100%**

Efter detta konstaterande tittar vi nu på andelen fel och massändrade för de olika positionsgrupperna (tabell 16).

Tabell 16 Andel ändrade efter massutskick efter position

Ålder	Antal yrkanden	Antal ändrade totalt	Antal mass-ändrade efter ej svar	Andel ändrade totalt	Andel mass-ändrade
Förlorare	1 536	1 429	524	93%	34,1%
Status quo	413	374	160	91%	38,7%
Vinnare	1 627	1 422	546	87%	33,6%
Summa	**3 576**	**3 225**	**1 230**	**90%**	**34,4%**

Som vi tidigare konstaterat är ändringsfrekvensen totalt sett högre i förlorargruppen (93%) än i vinstgruppen (87%). Men massändringsfrekvensen är densamma (34%) i de båda grupperna. Vi drar av detta preliminärt slutsatsen att den högre massändringsfrekvensen bland de yngre inte så mycket beror på att yrkandena i högre grad helt skulle sakna grund utan att den är ålderskulturellt betingad.

Det kan i sammanhanget vara intressant att jämföra med hur svarsbortfallet ser ut i den postenkät riktad till allmänheten som görs av skatteförvaltningen vartannat år (tabell 17).

Tabell 17 Svarsbortfall för olika åldersgrupper i den postala enkäten till allmänheten åren 2000 och 2002

Ålder	bortfallsandel	
	2000	2002
18-24	53%	57%
25-34	54%	56%
35-44	50%	54%
45-54	43%	47%
55-64	38%	39%
Summa 18-64 år	**47%**	**50%**

Yngre låter bli att svara i betydligt högre grad än äldre. Detta ger ytterligare stöd åt tanken att skillnaderna i den massändringsfrekvens som kan iakttas i Borlängematerialet skulle kunna vara ålderskulturellt betingad.

6 Relevansen av PT i skatteförvaltningens riskanalyser

Underuttag av preliminärskatt – en riskindikator

Med stöd av empiriskt material avseende vanliga löntagare finner vi – liksom i USA – att personer som har ett underuttag av preliminärskatt i samband med att de ska deklarera är mer benägna att ta risker och chansa än de som har ett överuttag av preliminärskatt. Dessa skillnader i beteende går att förklara utifrån PT. Men det kan också vara så att underuttag av skatt och att vara mera riskbenägen är egenskaper som följs åt och det behövs ingen extra förklaring i form av förlust/vinst-tänkande som finns i PT. För riskanalysen räcker det att konstatera att, oavsett om förklaringen ligger i PT eller inte, så kan preliminärskatte-situationen vara till hjälp i identifieringen av personer med förhöjd risk för fusk. Om denna slutsats äger giltighet även för företagare har inte studerats men det förefaller ganska troligt. Därför bör en indikator på ”låg preliminärskatt” finnas med i riskvärderingen även för företagare.

Hur fångas på enklaste sätt upp betalningsbeteendet? I löntagarstudien ovan har vi utgått från ”förväntan om betalningskrav i samband med slutavstämningen av inkomstdeklarationen”. Detta mäts som:

- ”Skatt att betala” (dvs. slutlig skatt är större än debiterad preliminär skatt/KU-skatt) vid avstämningen med tillägg av saldoställningen på SKM-kontot i början av april.

En alternativ och enklare mätmetod, som bör ge ungefär samma indikation, är att använda sig av debiteringen av kostnadsränta på skattekontot. Dessa räntedebiteringar avser underskott samlat för alla skatteslag men som indikator på problem att skaffa fram pengar fungerar detta nog väl så bra:

- ”kostnadsränta” på skattekontot (ev. relativt något storleksmått??).[15] Använd helårssiffror (månadssiffror fungerar inte som mätare). Ev. tidsserie med uppgifter för även tidigare kalenderår för att identifiera om tillståndet är varaktigt.

Kan ekonomiska mått på utvecklingen över tiden ge större träffsäkerhet i riskbedömningarna?

PT bygger på tanken att man i samband med de beslut man tar tittar framåt och ser om man hamnar i en sämre eller bättre position än i ett subjektivt uppfattat utgångsläge. Hur man uppfattar situationen antas ha betydelse för riskbenägenheten. Skatteförvaltningen klarar inte med tillgängliga data av att blicka framåt och i varje beslutssituation återskapa enskilda företags egenuppfattade framtidsbild. Vad vi däremot kan göra är att titta i backspegeln och studera utvecklingen över tiden av centrala ekonomiska mått på tillståndet i företaget.

Enligt PT innebär försämringar en förhöjd riskbenägenhet i princip i alla lägen. PT kan formuleras så att om två skattskyldiga har ett likartat utgångsläge är riksbenägenheten större för den som går i förlustriktningen än den som bibehåller sin styrka eller förbättrar den. Även om man befinner sig i en mycket god ekonomisk situation innebär således försämringar en förhöjd riskbenägenhet (jämfört med om det i samma situation går bra). Men studier visar också att om det gått bra i många år tidigare så dämpas riskbenägenheten jämfört med om det gått utför längre tid.

En invändning mot att titta i backspegeln och försöka identifiera de som hamnat i utförsbacken är att man missar de som har haft ”extrem tur” i sitt risktagande och genom sitt fusk uppnått varaktigt positiv utveckling. Sådana undantag kan finnas men innebär inte att modellen är felaktig. PT och riskvärderingsmodeller säger inget om det exakta beteendet i det enskilda fallet. De fångar upp det som är allmängiltiga drag i beteendena.

En slutsats av PT med bäring för våra riskmodeller är att utöver faktorer som återger det faktiska läget vid en viss tidpunkt så är det viktigt att också ha med *riktningen*. Utvecklingen över tiden av vissa ekonomiska mått bör ingå som egna självständiga komponenter i en riskvärderingsmodell. Vilka mått ger vi oss inte in på att precisera här – det får prövas. Men rimligen bör väl mått på t.ex. utvecklingen av resultat, soliditet, likviditet m.m. finnas med. En riskvärderingsmodell med därtill hörande uppgifter är inte statisk. Den ska ändras i takt med att kunskapen om vad som utgör risker ändras. Just uppgifter om utvecklingen över tiden kan tänkas vara sådant som inte finns med komplett från riskvärderingssystemets start utan

[15] I GIN-Skatt måste man använda sig av summan för termerna ”KOST_RANTA_SKM” + ”KORR_KOST_RANTA_SKM” eftersom kostnadsräntan under året (före slutavstämningen) görs preliminärt med hänsyn till det saldo som kontot uppvisar. När slutavstämningen görs korrigeras tidigare under året debiterad ränta.

byggs upp naturligt över tiden genom att alltfler ”årgångar” av uppgifter kommer med och kunskapen om vad som konstituerar förhöjd risk ökar.

En reflektion i sammanhanget är att det inte är självklart hur utvecklingen av ett mått ska tolkas om det används isolerat. Ett exempel är likviditetssituationen. Dålig likviditet kan finnas i företag som har bra framtidsperspektiv. Stora investeringar som i sig är lönsamma kan skapa dålig likviditet. Omvänt kan ett företag som går dåligt ha bra likviditet eftersom man säljer av företagets tillgångar.

Ett mått som ev. kan ha relevans är utvecklingen av utrymmet för av- och nedskrivningar. När utrymmet utnyttjats till fullo kan man bli mer benägen att ta risker eftersom man inte längre har samma möjligheter att få ned skatten på laglig väg. Skattebasutredningen har föreslagit (SOU 2002:47: Våra skatter?) att Sverige, om andra länder börjar sänka sin bolagsskatt, ska följa med i alla fall ned till 25%. Denna sänkning föreslås finansierad huvudsakligen genom att periodiseringsfonderna slopas. Med en PT-ansats skulle man kunna uttrycka saken så referenspunkten flyttas och att fler upplever sig stå i en förlustsituation.

Marknadsföring av skatteförvaltningens resultat får inte bli för bra - lite osäkerhet är bra

En annan reflektion utifrån PT är att det är bra med viss osäkerhet kring de faktiska riskerna. PT visar på en systematik som innebär att individer vid låga sannolikheter (under 10-15%) tilldelar händelsen högre beslutsvikt än den faktiska sannolikheten. Det är sannolikheter/risker i detta spann som är förhärskande i skattekontrollen.

Sett i detta perspektiv är det tveksamt att marknadsföra skatteförvaltningens kontrollresultat på ett så exakt och lättsmält sätt att personer, företag och skatterådgivare vet precis vad vi gör och hur vi lyckas/misslyckas med det vi gör. Att lägga ut skatteförvaltningens årsredovisning med beskrivning av kontrollresultat på hemsidan är inte en självklarhet. Å andra sidan torde årsredovisningen aldrig kunna bli så detaljerad och transparent och lättsmält att den kan användas som underlag för detaljerade riskkalkyler hos de breda lagren av skattskyldiga. Av samma skäl bör man vara lite försiktig med att i *förväg* tala om vad man avser att inrikta kommande granskningar mot. Det är en balansgång mellan att mer allmänt tala om att det faktiskt finns risker och samtidigt undvika att bli alltför precisa vari riskerna består och hur stora de är.

Inte förhöja preliminärskatteuttaget – dagens policy den bästa i längden

Vår undersökning visar att personer som har ett underuttag av källskatt förefaller mer benägna att fuska med tvivelaktiga avdrag. Om orsaken härtill främst ligger i hur man uppfattar beslutsramen, dvs. om man är mindre benägen att skattefuska om man ska få pengar tillbaka, så skulle detta kunna ha implikationer för skattepolitiken. Man skulle kunna resonera så att enklaste sättet att få fler i ett ”vinstläge” och göra dem mindre riskbenägna vore att se till att konstruera källskatteuttaget så att det innebär att man tar ut för mycket skatt preliminärt. Då skulle vi få färre personer kvar i förlustläge som gör dem riskbenägna för fusk.

En policy som redan finns och som man således bör hålla fast vid är att inte uppmuntra till underuttag av preliminärskatt. Däremot torde det vara svårt att få förankring hos de skattskyldiga för att allmänt ta ut för mycket preliminärskatt. De skattskyldiga skulle så

småningom genomskåda en sådan överuttagspolicy. En över åren konsekvent tillämpad överuttagspolicy skulle också på sikt förskjuta förväntningsbilden och kunna medföra annorlunda ”framing”. Referenspunkten skulle förskjutas från att ”få tillbaka”/”inte få tillbaka pengar” till att ”få tillbaka 6 000 kr”/”inte få tillbaka 6 000 kr”.

Litteraturlista

Barberis, N, Huang, M och Santos, T, (Draft juni 1999). Prospect Theory and Asset Prices. Stanford University and University of Chicago.

Chang, O.H. och Schultz, J, (1990). The income tax withholding phenomenon: Evidence from TCMP Data, The Journal of the American Taxation Association (Fall), sid. 88-93.

Harbaugh, R och Kornienko, T, (2001). Local status and prospect theory. Policy studies. Graduate University of Pittsburgh.

Hasseldine, J, (1998). Prospect Theory and Tax Reporting Decisions: Implications for Tax Administrators. Bulletin, sid 501-505.

Schadewald, M.S, (1989). Reference point effects in taxpayer decision making, The Journal of the American Taxation Association (Spring), sid. 68-84.

Schaub JR, G, (2001). Deterrence, Compellence and Prospect Theory. University of Pittsburgh.

Schepanski, A and Shearer, T, (1990). A prospect theory account of the income tax withholding phenomenon, Organizational Behavior and Human Decision Processes (augusti), sid 174-186.

Tversky, A och Kahneman, D. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk, Econometrica, sid 263-291.

Tversky, A och Kahneman, D. (1981). The Framing of Decisions and the Psychology of Choice, Science Vol, 211, sid 453-458.